
Hükûmet ve Piyasa*

— ◆ —

Ludwig von Mises

1. Bir Üçüncü Sistem Fikri

Üretim vasıtalarının özel sahipliği (piyasa ekonomisi veya kapitalizm) ile üretim vasıtalarının kamusal sahipliği (sosyalizm veya komünizm veya “plânlama”) birbirinden tamamen farklıdır. Toplumun iktisadî teşkilatlanmasına ilişkin bu iki sistem tam ve kesin bir şekilde tanımlanabilir. Sistemlerden biri, hiçbir zaman, diğer sistemle karıştırılamaz; ikisi bir araya getirilemez veya birleştirilemez; tedricî bir geçiş bizi bir sistemden diğerine doğru götürmez; bu iki sistemin karşılıklı olarak telifi kabil değildir. Üretimle ilgili aynı faktörlere gelince; sadece özel kontrol veya kamusal kontrol var olabilir. Eğer bir sosyal işbirliği sistemine ilişkin yapıda sadece bazı üretim vasıtaları kamusal sahipliğe tâbi, kalanı özel kişiler tarafından kontrol ediliyorsa, bu bizi sosyalizm ile (üretim vasıtalarının) özel sahipliğini birleştiren karma bir sisteme götürmez. Bu sistem, şayet sosyalleştirilen sektör sosyalleştirilmemiş sektörden tamamen ayrılmazsa, bir piyasa toplumu olmaya devam eder ve kelimenin tam anlamıyla mutlak bir varlığa dönüşür. (Bu sonuncu durumda, bağımsız bir şekilde yan yana varolan –birisi kapitalist ve diğeri de sosyalist- iki sistem vardır.) Özel olarak sahip olunan girişimler ile piyasanın varolduğu bir sistemin içinde iş yapan kamusal olarak sahip olunan girişimler piya-

* "The Government and the Market", *Human Action*, Fox-Wilkes, 4. Baskı, Temmuz 1996.

sa ekonomisi sistemine dahil edilir. Bu girişimler piyasanın kanunlarına tâbi olup iktisadî hesaplamaya başvurma fırsatına sahiptirler.¹

Eğer bir kimse, bu iki sistemi yan yana veyahut da bunların arasına işbölümü gereğince beşerî işbirliğine ilişkin üçüncü bir sistemi yerleştirme fikrini dikkate alırsa bu kimse, her zaman, sadece bir piyasa ekonomisi tasavvurundan hareket eder, hiçbir zaman sosyalizm tasavvurundan yola çıkmaz. Seçme ve eylemde bulunma gücünü *tek bir kimsenin* iradesine tevdi eden katı tekçiliği ve merkezîyetçiliğiyle birlikte sosyalizm tasavvuru, herhangi bir uzlaşma veya izne kesinlikle imkân vermez; bu yapı herhangi bir tadilâta/değişikliğe müsaide değildir. Ne var ki, piyasa ekonomisi sisteminde durum bundan farklıdır. Bu sistemde, piyasa ile hükûmetin zorlama ve tazyik gücünden oluşan iki(cil)lik, çeşitli fikirleri akla getirir. İnsanlar; kendisini piyasanın dışında tutan hükûmetin, gerçekte, amaç mı yoksa bir araç mı olduğunu sorar. Hükûmetin amacı piyasanın işleyişine müdahale etmek ve onun işleyişini düzeltmek mi olmalıdır? Kapitalizmin alternatifine veya sosyalizme müsamaha göstermek zorunlu mudur? Ne sosyalizm, ne saf piyasa ekonomisi ne de müdahale edilmiş piyasa ekonomisi; bunların dışında hayata geçirilebilir başka sosyal teşkilâtlanmalar yok mudur?

Bunun içindir ki; insanlar, iddia edildiğine göre, sosyalizmden uzak olduğu kadar kapitalizmden de uzak olan üçüncü çözüm türleri icat etmişlerdir. Bu çözüm yollarını öneren yazarlar, bu sistemlerin sosyalist olmadığını, zira bu sistemlerin üretim vasıtalarının özel sahipliğini muhafaza etmeyi amaçladığını; kapitalist de olmadığını, zira piyasa ekonomisinin “zaafları”nı ortadan kaldırdığını ileri sürerler. Bütün değer yargıları yönünden, zorunlu olarak, nötr ve nihaî olarak, kapitalizmin herhangi bir özelliğini kusur, muzır veyahut da adaletsiz şeklinde mahkûm etmeyen girift sorunlara ilişkin bilimsel değerlendirme için *müdahaleciliğin* bu duygusal övgüleri faydasızdır. İktisadın gayesi, gerçeği tahlil etmek ve araştırmaktır. Peşin hükümlerle elde edilen postülatlar ile önyargılardan oluşan herhangi bir standarttan hareketle, gerçekler aranmaz veyahut da reddedilemez. Müdahaleciliğe gelince; sorulması ve cevaplanması gereken bir tane soru vardır: Müdahalecilik nasıl çalışır/iş görür?

2. Müdahale

Sosyalizmin hayata geçmesinin iki modeli vardır.

Birinci model (bizler, onu Lenin veya Rusya modeli olarak adlandırırız), tamamen bürokratiktir. Bütün fabrikalar, işletmeler ve çiftlikler resmî olarak

¹ Bkz. yukarıda, s. 258-259.

millileştirilir (*verstaatlicht*); bunlar, memurlar tarafından idare edilen hükûmetin bölümleridir. Üretim vasıtalarının her birimi, mahallî bir posta memurunun posta genel müdürüyle olan ilişkisi gibi, en üst düzeydeki merkezî teşkilâtla aynı ilişkiye tâbidir.

İkinci model (bizler, onu Hindenburg veya Alman modeli olarak adlandırırız), görünüşe göre, üretim vasıtalarının özel sahipliğini korur ve bildik piyasaların, fiyatların, ücretlerin ve faiz oranlarının dış görünüşünü saklı tutar. Mamafih, artık müteşebbisler yoktur, sadece fabrika müdürleri (Nazi kanunlarındaki terminolojide *Betriebsführer*) vardır. Bu fabrika idarecileri, kendilerine emanet edilen girişimlerin idaresi için görünüşe bakılırsa oldukça önemlidir; mal ve hizmet alırlar, satarlar, işçileri işe alıp işten çıkarırlar, onların hizmetlerini yeniden sıraya sokarlar, borç ilişkisine girerler, faiz ve amortismanı öderler. Ne var ki, bu idareciler, bütün işlerinde üretim idaresiyle ilgili hükûmetin en üst dairesi tarafından çıkarılan emirlere kayıtsız şartsız uymakla yükümlüdür. Bu daire (Nazi Almanya'sında *Reichswirtschaftsministerium*), neyi ve ne kadar üreteceğini, kimden hangi fiyatla satın alacağını, kimlere, hangi fiyattan satacağını idarecilere söyler. Her işçiyi işine atar ve onun ücretini sabitler. Kapitalistlerin fonlarını emanet etmek zorunda oldukları kimseler ile işin hangi şartlarda yapılacağını belirler. Piyasa mübadelesi yalnızca yapmacık bir şeydir. Bütün ücretler, fiyatlar ve faiz oranları hükûmet tarafından sabitlenir; bunlar, sadece dış görünüşü itibariyle ücret, fiyat ve faiz oranıdır; gerçekte, sadece, her bir vatandaşın işini, gelirini, tüketimini ve hayat standardını belirleyen hükûmetin elindeki sayısal ifadelerdir. Hükûmet, bütün üretim faaliyetlerini yönlendirir. Fabrika idarecileri, tüketicinin taleplerine ve piyasanın fiyat yapısına tâbi değildir, hükûmete tâbidir. Bu, görünüşte kapitalizmin terminolojisi altına gizlenmiş bir sosyalizmdir. Kapitalist piyasa ekonomisinin bazı etiketleri muhafaza edilir; ama bu etiketler, piyasa ekonomisindeki anlamından tamamıyla farklı şeyleri ima eder.

Bu gerçeğe işaret etmek, sosyalizm ile müdahaleciliğin birbirine karışmasına mani olmak için zorunludur. Müdahalecilik veya müdahale edilmiş piyasa ekonomisi sistemi, hâlâ bir piyasa ekonomisi olduğu için, sosyalizmin Alman modelinden ayrılır. Müdahalecilikte otorite, piyasa ekonomisinin işleyişine müdahale etmekte, ama onu tamamen kaldırmayı istememektedir. Müdahalecilik, üretim ve tüketiminin müdahale edilmemiş piyasa tarafından öngörülenden farklı şekillerde gelişmesini ve bunu da, piyasanın işleyişine emirler, komutlar ve yasaklamalar sokuşturarak elde etmek ister; zira, emirlerin, komutların ve yasakların hayata geçirilmesi için polis gücü ile onun tazyik araçları hazır bek-

lemektedir. Ne var ki, bunlar, müdahalenin yalıtılmış biçimleridir. Hükûmetin amacı; bütün fiyatları, ücretleri ve faiz oranlarını belirleyen ve böylece üretim ve tüketimin bütün kontrolünü otoritelerin ellerine bırakan bütünleşmiş bir sistem içinde onları birleştirmek değildir.

Müdahale edilmiş piyasa ekonomisi sistemi ya da müdahalecilik, bir taraftan hükûmet etkinlikleri alanını ve diğer taraftan da piyasa sistemi altındaki iktisadî hürriyet iki(cı)liğini korumayı amaçlar. Onu bu şekilde ayırt eden şey, hükûmetin üretim vasıtalarının özel sahipliğinin korunmasına ve onun şiddetli veya hileli tecavüzlere karşı korunmasına yönelik etkinliklerini sınırlandırmamasıdır. Hükûmet, emirler ve yasaklamalar yoluyla, iş hayatının işleyişine müdahale eder.

Müdahale; müteşebbisleri ve kapitalistleri, sadece piyasanın emirlerine uymuş olsalardı müracaat edeceklerinden farklı bir yolla üretim faktörlerinin bir kısmını kullanmaya zorlayan toplumun zorlama ve tazyikle ilgili idarî organının sorumluluğundaki otorite tarafından doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çıkarılan bir kararnamedir. Böyle bir kararname, ya bir şeyi yapmaya ya da bir şeyi yapmamaya yönelik bir emir mahiyetinde olabilir. Kararnamenin doğrudan doğruya yerleşik ve kendisi genel olarak kabul görmüş bir otorite tarafından çıkarılmasına gerek yoktur. Başka bazı birimlerin bu türden emir ve yasakları çıkarma ve onları şiddetli tazyik ve kendi baskısıyla hayata geçirme gücünü kendisinde görmesi şeklinde de olabilir. Eğer kabul görmüş hükûmet, bu türden usûllere müsamaha gösterir ve hatta onları hükûmetin polis teşkilâtını kullanarak desteklerse; işler, sanki bizzat hükûmet tarafından yapılmış gibi olur. Eğer hükûmet, istemesine rağmen diğer birimlerin zorbaca eylemlerini kendi silâhlı kuvvetleri vasıtasıyla bastıramazsa, anarşi doğar.

Hükûmet müdahalesinin, her zaman, ya zorba eylem ya da bu türden bir eyleme ilişkin korku anlamına geldiğini hatırla(t)mak önemlidir. Hangi amaçla olursa olsun, bir hükûmetin harcadığı fonlar, vergilendirme yoluyla karşılanır. Ve bütün vergiler ödenir; çünkü vergi mükellefleri, vergi tahsildarlarına karşı koymaktan korkar. Herhangi bir itaatsizliğin veya karşı koymanın işe yaramadığını bilirler. İşler böyle yürüdüğü sürece hükûmet, harcamak istediği parayı toplayabilir. Hükûmet, son tahlilde, silâhlı insanların, yani polislerin, jandarmaların, askerlerin, cezaevi gardiyanlarının ve cellâtların kullanılmasıdır. Hükûmetin temel niteliği, döverek ve öldürerek, hapse atarak kararnamelerini hayata geçirmesidir. Daha fazla hükûmet müdahalesi isteyenler, eninde sonunda, daha fazla zorlama ve daha az hürriyet istediklerini de unutmamalıdır.

Piyasa

Bu gerçeğe dikkat çekmek, hükûmetin etkinlikleri üzerine herhangi bir fikri ima etmez. Gerçekte, eğer dik kafalı bireyler ile bireylerden oluşan gruplar yönünden, sosyal olmayan eylemi zorla engelleyip bastırmaya yönelik bir hizmet yoksa, barışçıl sosyal işbirliği mümkün değildir. “Hükûmet zorunlu ve kaçınılmaz da olsa belâdır” şeklindeki sık tekrar edilen bir ibare bundan istisna tutulmalıdır. Terimin ahlâkî çağrışımı çerçevesinde, hükûmeti belâ olarak tasvir etmek, keyfi bir değer yargısıdır. Mamafih, hükûmetin ve devletin ilâhlaştırılması doğrultusundaki modern eğilimlere rağmen; devleti, (elindeki) baltası ve cezalardan (değneklerden) müteşekkil bir demetle birlikte tasvir eden eski Romalıların, Tanrının bütün özelliklerini devlete atfeden çağdaşlarımızdan daha gerçekçi olduklarını hatırlatmak iyi olur.

3. Hükûmete Ait İşlevlerin Sınırlan(dırıl)ması

Hukuk felsefesi ve siyaset biliminin görkemli isimleri altında gösteriş yapan çeşitli düşünce okulları, hükûmet işlevlerinin sınırlandırılması konusunda beyhude ve boş kafa yormalarla gösteriş yapmaktadırlar. Bu okullar, gûya sonsuz/değişmez ve mutlak değerler ile ebedî adaletle ilgili tamamıyla keyfî varsayımlardan hareket ederek, kendilerini dünyevî işlerin nihaî yargı mercii olarak görürler. Tanrı'nın veya şeylerin/maddelerin tabiatının sesi gibi sezgi-den çıkarılan keyfî değer yargılarını yanlış yorumlamaktadırlar.

Mamafih, neyin âdil ve neyin âdil olmadığına ilişkin ebedî bir standart yoktur. Tabiat, doğru ve yanlış fikrine yabancıdır. “Öldürmeyeceksin”, esasında, tabii hukukun bir parçası değildir. Tabii şartların ayırt edici özelliği, bir hayvanın diğer hayvanları öldürmeye ilişkin niyeti ve pek çok türün başkalarını öldürmeden kendi hayatını koruyamamasıdır. Doğru ve yanlış tasavvuru, beşerî bir araç, işbölümü gereğince sosyal işbirliğini mümkün kılabilmek için tasarlanmış faydacı bir düsturdur. Bütün ahlâkî kurallar ve beşerî kanunlar, belirli gayelerin hayata geçirilmesinin araçlarıdır. Onların iyiliğinin veya kötülüğünün takdir edilmesi için, seçilen ve ulaşılmak istenen gayelere ulaşmanın faydalarını tetkik etmekten başka, elde mevcut bir yöntem yoktur.

Tabii hukuktan hareketle; bazı insanlar, üretim vasıtalarındaki özel mülkiyet kurumuna ilişkin adaleti çıkarırsar. Diğer insanlar, üretim vasıtalarındaki özel mülkiyetin kaldırılmasına ilişkin gerekçelendirme için tabii hukuka müracaat eder.

Devlet ve hükûmet amaç değil araçtır. Başka insanlara acı verme, sadece sadistler için doğrudan bir zevk kaynağıdır. Yerleşik otoriteler, belli bir sosyal teşkilatlanma sisteminin düzgün işlemlerini güvence altına almak için zor-

lama ve tazyike başvurur. Zorlama ve tazyikin uygulandığı alan ile polis idaresi tarafından uygulamaya konan kanunların içeriği, kabul edilen sosyal sistem tarafından sınırlandırılır. Devlet ve hükûmet, bu sosyal sistemin güvenli bir şekilde işlemlerini sağlamak için tasarlandığı için, hükûmete ait işlevlerin sınırlandırılması, onun sistemin gerekliliklerine uyumlu hâle getirilmelidir. Kanunların değerlendirilmesi ile hayata geçirilmesine ilişkin yöntemlerin tek standardı, söz konusu kanunların muhafaza edilmek istenen sosyal düzenin korunmasında etkin olup olmadığıdır.

Adalet tasavvuru, bizzat kendisi tartışmalı olmayan ve herhangi bir eleştiriye maruz kalmayan normlardan oluşan belirli bir sisteme gönderme yaptığında anlamlı olur. Pek çok insan, doğru ve yanlış olan şeyin, çok uzak çağların başlarında ve sonsuza dek belirlendiği şeklindeki öğretiyeye sınımsız sarılmıştır. Kanunkoyucular ile hâkimlerin amacı kanunları yapmak değildir, değişmez adalet fikrinden hareketle doğruyu bulmaktır. İnatçı bir muhafazakârlığa ve eski gelenekler ile kurumların katılaşmasına sebep olan bu öğretiye, tabii haklar öğretisi tarafından meydan okundu. Bir ülkenin pozitif kanunlarına karşı, “daha yüksek” hukuk fikri, yani tabii hukuk kondu. Tabii hukukun keyfi standardı açısından bakıldığında; geçerli kanunlar ve kurumlar, âdil ve âdil olmayan şekilde adlandırıldı. İyi bir kanunkoyucu, tabii hukukla uyumlu pozitif kanunlar yapma amacıyla görevlendirildi.

Bu iki öğretilerde bulunan temel hataların gerçek hüviyeti, çoktan beri, meydana çıkarılmamıştır. Bu öğretilerle aldatılmamışlar için, yeni kanunları hazırlamayla ilgili bir tartışmadaki adalet müracaat etmenin, birbirini izleyen bir akıl yürütme durumu olduğu açıktır. (Varolan hukukun aksine) olması gereken hukuk (*de lege ferenda*), adalet olarak böyle bir şey, yoktur. Adalet tasavvuru, mantıkî olarak, (olması gereken hukukun aksine) olan hukuka (*de lege lata*) başvurabilir. Adalet, sadece, bir ülkenin geçerli kanunlarına ilişkin bir bakış açısından hareketle, somut bir davranış onaylandığı veya onaylanmadığında anlamlı olur. Bir milletin hukuki sistemindeki değişiklikleri dikkate alırken, hâlihazırdaki kanunları gözden geçirirken veya yürürlükten kaldırırken ve yeni kanunları hazırlarken, mesele, adalet değildir; sosyal elverişlilik (*expediency*) ve sosyal refahtır. Sosyal teşkilatlanmaya ilişkin belli bir sisteme gönderme yapmayan mutlak bir adalet fikri yoktur. Belli bir sosyal sistemin lehindeki kararı belirleyen adalet değildir. Aksine, neyin doğru neyin de yanlış telâkki edilmesi gerektiğini belirleyen şey sosyal sistemdir. Sosyal bağların dışında, doğru ve yanlış yoktur. Farazî yalıtılmış ve kendi kendine yeten birey için, âdil ve âdil olmayana ilişkin tasavvurlar boştur. Böyle bir birey, sadece,

Piyasa

kendisi için neyin daha elverişli neyin de daha az elverişli olduğu arasında bir ayırım yapabilir. Adalet fikri, her zaman, sosyal işbirliğine işaret eder.

Müdahaleciliği, mutlak adaletle ilgili uydurma ve keyfi bir fikirden hareketle gerekçelendirmek veya reddetmek, mantıklı değildir. Ebedî değerlere ilişkin peşinen kabul edilen herhangi bir standarttan hareketle, hükümetin görevlerinin âdil bir şekilde sınırlandırılması üzerine düşünceye dalmak, yararsızdır. Hükûmete, devlete ve adalete ilişkin çok sayıda tasavvurdan hareketle; hükümetin uygun görevlerini çıkarsamak da aynı ölçüde mahzurludur. Ortaçağ Skolâsik felsefesinin, Fichte, Schelling ve Hegel ile Alman ideal hukukçularının (*Begriffsjurisprudenz*) yaptıkları spekülasyonlardaki saçmalık, tam da buydu. Kavramlar, akıl yürütmenin araçlarıdır ve hiçbir zaman davranış biçimlerini dikte eden düzenleyici ilkeler olarak telâkki edilmemelidir.

Devlet ve egemenlik tasavvurlarının, mantıkî olarak, mutlak üstünlüğü ima ettiğine ve böylece devlet etkinlikleri üzerine herhangi bir sınırlandırma getirme fikrine engel olduğuna vurgu yapmak, lüzumsuz zihin egzersizinin bir görünümüdür. Hiç kimse, bir devletin, egemen olduğu toprak parçası içinde totaliterliği kurumsallaştırma gücüne sahip olduğu gerçeğini sorgulamaz. Mesele; bir hükümet şeklinin, sosyal işbirliğinin korunması ve iş görmesine ilişkin bir bakış açısından hareketle, elverişli olup olmadığıdır. Bu mesele yönünden, kavramların ve fikirlerin sofistike yorumlarının bir yararı yoktur. Bu (yani hükümetin şekli), devlet ve hakka ilişkin sahte bir metafizikle değil de insan davranışının genel bilimi (*praxeology*) yoluyla belirlenmelidir.

Hukuk felsefesi ve siyaset bilimi, hükümetin fiyatları niçin kontrol etmesi ve kararnameyle belirlenen fiyat tavanlarını hiçe sayanları, katilleri ve hırslıların cezalandırdığı usûlün aynısıyla, niçin cezalandırması gerektiğine ilişkin herhangi bir sebebi keşfetmek için ne yapacağını bilemez. Anladığınız gibi; özel mülkiyet kurumu, sadece, mutlak egemenin bîçare bireylere nezaketle hediye ettiği geriye alınabilir bir lütuftur. Bu lütfu hediye eden kanunların tamamen ya da kısmen kaldırılmasında herhangi bir yanlış olmayabilir; kamulaştırma ve müsadereye karşı makûl bir itiraz yöneltilemez. Kanunkoyucu, geçmişte kabul edilenin yerine başka bir millî bayrağı ikame etmekte serbest olduğu gibi, üretim vasıtalarının özel sahipliğine ilişkin sosyal sistemi herhangi bir sosyal sistemle değiştirmede serbesttir. *Zira bu, bizim irade-i seniyyemizdir (Car tel est notre bon plaisir)* formülü, sadece, egemen kanunkoyucununun davranışına ilişkin bir özdeyiştir.

Bütün bu şekilciliğe ve hukukî dogmacılığa karşın, kanunlar ile zorlama ve tazyike ilişkin sosyal vasıtaların tek amacının, sosyal işbirliğinin düzgün iş-

leyişini güvence altına almak olduğunu yeniden vurgulamaya ihtiyaç vardır. Hükûmetin en yüksek fiyatları belirleme ve daha yüksek fiyattan alıp satmayı cezalandırma veya takip etme iktidarına sahip olduğu aşikârdır. Ne var ki, mesele, bu politikanın, hükûmetin buna müracaat etmekle elde etmek istediği gayeleri sağlamaya yarayıp yaramayacağıdır. Bu, tam da insan davranışının genel bilimiyle ilgili (*praxeological*) iktisadî bir meseledir. Hem hukuk felsefesi hem de siyaset bilimi bu meselenin çözümüne katkıda bulunamaz.

Müdahalecilik meselesi, devlet ve hükûmetin sahip olduğu “tabii”, “âdil” ve “uygun” gayeyle ilgili doğru bir sınırlandırma meselesi değildir. Mesele şudur: Bir müdahalecilik sistemi nasıl çalışmaktadır? Müdahalecilik, ona müracaat etmekle, insanların elde etmek istedikleri gayeleri gerçekleştirebilir mi?

Hatta, müdahaleciliğe ilişkin meselelerle ilgilenmede ortaya çıkan kafa karışıklığı ve değerlendirme eksikliği, şaşılacak bir şeydir. Meselâ, şunu iddia eden insanlar vardır: Kamusal yollar üzerindeki trafik düzenlemelerinin gereksiz olduğu aşikârdır. Araba sürücüsünün davranışına hükûmetin müdahale etmesine hiç kimse karşı çıkmaz. Laissez faire taraftarları, hükûmetin piyasa fiyatlarına müdahalesiyle mücadele edip de hükûmetin trafikle ilgili düzenlemelerinin ortadan kaldırılmasına gayret göstermezlerken, kendi kendileriyle çelişirler.

Bu iddianın yanlış olduğu aşikârdır. Bir yol üzerindeki trafik düzenlemesi, yolu işleten birimin zorunlu gayelerinden birisidir. Eğer bu birim hükûmet veya belediyeyse, söz konusu kamu kuruluşu, bu amaca ulaşmakla yükümlüdür. Trenlerin kalkış saatlerini belirlemek bir demiryolu idaresinin görevidir ve bir akşam yemeğinde müzik bulunup bulunmaması gerektiğine karar vermek, bir otel işletmesinin görevidir. Eğer hükûmet bir demiryolu ya da bir otel işletiyorsa, bu şeyleri düzenlemek de onun görevidir. Bir devlet operasında, operaların hangisinin gösterime girip girmeyeceğine hükûmet karar verir; mamafih, buradan hareketle, hükûmete ait olmayan operalar için de aynı şeylere karar vermenin hükûmetin görevi olduğu şeklinde bir çıkarımda bulunmak, bir yanlış (*non sequitur*) olacaktır.

Müdahaleci kuramcılar, teşebbüsle ilgili etkinlikler ile piyasa mübadelesiyle ilgili üretim vasıtalarının özel mülkiyetini ortadan kaldırmayı plânladıklarını sürekli tekrar ederler. Ayrıca, müdahaleciliğin çok daha yeni biçiminin, yani Alman “sosyal piyasa ekonomisi (*soziale Marktwirtschaft*)”nin destekçileri, piyasa ekonomisinin toplumun iktisadî teşkilâtlanmasına ilişkin mümkün olan en iyi ve en fazla arzu edilen sistem olduğunu düşündüklerini vurgular-

Piyasa

lar. Ne var ki, bütün bu ılımlı politika taraftarları, tabii ki, Manchesterizm* ve laissez faire liberalizmini reddettiklerini aynı gayretle vurgularlar. Onlar der ki; “sosyal olarak” arzuya şayan olmayan şekilde gözüken şartlara sebep olan “iktisadî güçlerin serbest işlediği” her yerde ve her devirde, devletin piyasa olgularına müdahalesi zorunludur. Bu iddiada bulunurken onlar, belirli bir iktisadî gerçeğin “sosyal” bakış açısından kusurlu olarak değerlendirilip değerlendirilmediğine ve, netice itibariyle, piyasanın durumunun özel bir hükûmet müdahalesi eylemini gerektirip gerektirmediğine her tekil durumda karar vermesi istenenin hükûmet olduğunu itirazsız kabul ederler.

Bunun içindir ki, müdahaleciliğin bütün bu bahsedilen şampiyonları, programlarının bütün iktisadî meselelerde mutlak bir hükûmet hâkimiyetinin yerleşikleşmesini ima ettiğini ve, nihaî olarak, sosyalizmin Alman veya Hindenburg modeli olarak adlandırılan şeyden farklı olmayan bir durumu beraberinde getirdiğini anlamakta zorlanırlar. Eğer ekonominin belirli şartlarının hükûmetin müdahalesini gerektirip gerektirmediğine karar vermek hükûmetin yetki alanındaysa, piyasaya iş göreceği bir alan bırakılmaz. O hâlde, neyin, hangi miktarda, hangi kalitede, kimler tarafından, nerede ve nasıl üretilmesi gerektiğine nihaî olarak karar verenler artık tüketiciler değildir –zira bu kararları veren hükûmettir. Müdahale edilmemiş piyasanın işleyişi tarafından belirlenen kararlar, otoritelerin “sosyal olarak” arzuya şayan addettikleri şeylerden farklılaşır farklılaşmaz, hükûmet müdahale eder. Bu, hükûmetin tam olarak ondan yapmasını istediği şeyi yaptığı sürece, piyasanın serbest olduğu anlamına gelir. Piyasa, otoritelerin “doğru” addettikleri şeyleri yapmakta ve “yanlış” addettikleri şeyleri yapmamakta serbesttir; neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin karar, hükûmete aittir. Bunun içindir ki, müdahalecilik öğretisi ve pratiği, eninde sonunda, onu esas itibariyle sınırsız sosyalizmden ayırmış olan şeyi ortadan kaldırma ve geniş kapsamlı totaliter plânlamanın ilkelereğini tamamıyla kabul etme eğilimindedir.

4. Bireyin Eylemlerinin Mihenk Taşı: Dürüstlük

Yaygın kanaate göre; hükûmetin iş âlemine müdahalesinin olmadığı durumda dahi, piyasa ekonomisini, böyle bir ekonominin işleyişinin sadece kâr dürtüsünün kontrolüne bırakılması durumunda gelişecek olduğu istikametlerden saptırmak mümkündür. Hıristiyanlığın ilkelerine itaatle veya “gerçek” ahlâkîliğin talepleriyle elde edilebilecek bir sosyal reformun taraftarları, vic-

* İktisadî liberalizmin temel felsefesi olan “bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler” ilkesine hareketle bağlı olan, İngiltere’de 19. yüzyılın ilk yarısında etkili olmuş, serbestlik yanlısı okul, ç.n.

danın, iyi niyetli insanların piyasadaki muamelelerine de yol göstermesi gerektiğini iddia ederler. Eğer bütün insanlar, sadece kâr elde etmek için kendileriyle ilgilenmeyip dinî ve ahlâkî yükümlülükleriyle de ilgilenmeye hazır olsalardı, işlerin yoluna girmesi için hükûmet zorlaması ve tazyikine gerek olmazdı. İhtiyaç duyulan şey, hükûmete ve ülkenin kanunlarına ilişkin bir reform değildir, insanın ahlâken temizlenmesi, Tanrının buyruklarına ve ahlâk yasasının emirlerine dönüştür, hırstan ve bencillikten doğan zaafardan uzaklaşmaktır. O hâlde, üretim vasıtalarının özel sahipliğini adalet, dürüstlük ve hakkaniyet ile telif etmek kolay olacaktır. Kapitalizmin yıkıcı etkileri, bireysel hürriyete ve inisiyatife yönelik bir önyargı olmaksızın ortadan kaldırılacaktır. İnsanlar, Moloch* devletini tahta çıkarmaksızın Moloch kapitalizmini tahttan indireceklerdir.

Bu fikirlerin temelini oluşturan keyfi değer yargıları burada bizi ilgilendirmemektedir. Bu yönden, kapitalizme yönelik eleştiriler önemsizdir; onların hataları ve yanlışları konumuzun dışındadır. Önemli olan şey, özel mülkiyet ve özel mülkiyetin kullanılmasını sınırlandıran ahlâkî ilkelere müteşekkil iki katmanlı (*twofold*) temel üzerine bir sosyal sistem inşa etme fikridir. Önerilen bu sistem, taraftarlarının söylediğine göre, ne sosyalizm ne kapitalizm ne de müdahaleciliktir. Sosyalizm değildir; zira, üretim vasıtalarının özel sahipliğini muhafaza edecektir. Kapitalizm değildir; zira, en üstün değer kâr değil vicedan olacaktır. Müdahalecilik değildir; zira, hükûmetin piyasaya müdahalesine ihtiyaç olmayacaktır.

Piyasa ekonomisinde birey, özel mülkiyet ve piyasa ekseninde hareket etmede serbesttir. Onun tercihleri nihâidir. Hemcinsleri için onun eylemleri, eylemlerinde dikkate almak zorunda oldukları verilerdir. Bütün bireylerin özerk eylemlerinin koordinasyonu piyasanın işleyişiyle sağlanır. Toplum, bir kimseye yapması ve yapmaması gereken şeyi söylemez. İşbirliğini hayata geçirmek için özel emirlere veya yasaklara ihtiyaç yoktur. İşbirliğinin olmaması onu cezalandırır. Toplumun üretken çabasına ilişkin gerekliliklere uyum sağlama ile bireyin kendi kaygılarının takibi, birbiriyle çatışma içinde değildir. Netice itibarıyla, bu türden çatışmaları çözüme kavuşturmak için bir birime ihtiyaç yoktur. Sistem, özel emir ve yasaklar çıkaran ve onlara uymayanları cezalandıran bir otoritenin müdahalesi olmaksızın iş görebilir ve görevlerini yerine getirebilir.

Özel mülkiyet ve piyasa alanının ötesinde zorlama ve tazyik alanı vardır; burası, teşkilatlanmış toplumun şiddete, kötü niyete ve sahtekârlığa kar-

* (İncile göre) Ammoniler ve Fenikelilerin çocuklarını yakarak kurban ettikleri Tanrı.

şı özel mülkiyet ve piyasanın korunması için inşa etmiş oldukları barajlardır. Bu, hürriyet alanından ayrılmış bir alan olarak, sınırlandırma alanıdır. Bunlar, hukukî ve hukuka aykırı ile izin verilen ve yasaklanan şey arasında ayırım yapan kurallardır. Ve bunlar, boyun eğmeyenleri ezmeye hazır ordulardan, cezaevlerinden, darağaçlarından ve onları işleten insanlardan müteşekkil sert bir makinedir.

Şimdi, plânlarıyla ilgilendiğimiz reformcular, özel mülkiyetin korunması ve muhafazası için tasarlanmış normlarla beraber, daha fazla ahlâkî kural emredilmesi gerektiğini ileri sürerler. Bireylerin hemcinslerinin kişilikleri ile özel mülkiyet haklarını ihlâl etmekten başka herhangi bir zorlamayla kontrol edilmediği bir sosyal sistemde gerçekleşenden başka üretim ve tüketim mallarını üretmek isterler. Bireylerin piyasa ekonomisindeki eylemini yönlendiren dürtülerini (ki bu dürtüler bencillik, mal hırsı ve kâr peşinde koşma olarak adlandırılır) yasaklamak ve onları başka dürtülerle (ki bunlar, vicdanlılık, dürüstlük, altruizm, Tanrı korkusu ve yardımseverlik olarak adlandırılır) değiştirmek isterler. Böyle bir ahlâkî reformun bizzat kendisinin; müdahalecilik ile sosyalizmin gereksinim duydukları özel hükümet önlemlerinden herhangi birisi olmaksızın, iktisadî sistemin işleyiş biçimini korumak için yeterli, kendi bakış açılarından bakıldığında, müdahale edilmemiş kapitalizme göre daha tatmin-kâr olacağından emindirler.

Bu öğretilerin destekçileri, piyasa ekonomisinin işleyişinde ahlâksız oyun olarak mahkûm ettikleri eylem biçimlerinin rolünü fark etmede başarısız kalmaktadırlar. Herkese kesin bir şekilde neyi, nasıl yapması gerektiğini söyleyen hükümet emirleri olmaksızın piyasa ekonomisinin işleyebilmesinin tek sebebi, piyasa ekonomisinin hiç kimseden kendi menfaatini en iyi sağlayan davranış biçiminden ayrılmasını istememesidir. Bireyin eylemlerini üretime ilişkin sosyal sistemin tamamına entegre eden şey, kendi gayelerini takip etmesidir. “Para hırsı”nın peşinde koşarken her birey, üretim etkinliklerinin nihai düzenlenmesine katkısını yapar. Bunun içindir ki, özel mülkiyet ve onu zorba veya sahte eylemden dolayı tecavüze uğramasına karşı koruyan kanunlar alanında, bireyin menfaatleri ile toplumunkiler arasında bir karşıtlık yoktur.

Eğer reformcuların bencillik olarak küçümsedikleri özel mülkiyetin hâkimiyeti ortadan kaldırılırsa, piyasa ekonomisi karmakarışık bir hâle gelir. İnsanları vicdanlarının sesini dinlemek ve özel mülkiyet yerine kamusal refaha ilişkin telâkkileri ikame etmek için zorlarken, tatminkâr şekilde çalışan bir sosyal sistem yaratılamaz. Bir adama en ucuz piyasada alışveriş *yapma* ve en çetin piyasada satış *yapma* demek, yeterli değildir. Ona kâr peşinde koşma

ve kayıplardan kaçın demek, yeterli değildir. Her somut durumdaki davranışa rehberlik etmesi için açık seçik kuralların oluşturulması zorunludur.

Reformcular şunu söyler: Kendi üstün konumunun avantajlarından yararlanırken, daha az verimli bir rakibinin istediği fiyattan daha düşük fiyat teklif ettiği ve bu suretle bu kimseyi iş âleminin dışına atmaya zorladığı zaman; müteşebbis kaba ve bencildir. Ne var ki, “diğerkâm” müteşebbis nasıl bir yol takip etmelidir? O, şartlar ne olursa olsun, herhangi bir rakibinden daha az bir fiyatla satış yapmamalı mıdır? Veyahut, rakibin fiyatlarından daha düşük fiyat teklif etmeyi gerekçelendiren belirli şartlar var mıdır?

Diğer taraftan, reformcular şunu söyler: Piyasadaki durumdan avantaj sağlarken, yoksul insanların mamûl malları satın almaktan dışlanacağı kadar yüksek bir fiyat istediği zaman, müteşebbis kaba ve bencildir. Ama “iyi” bir idareci ne yapmalıdır? Mamûl malları bedava mı dağıtmalıdır? Eğer, düşük bile olsa, herhangi bir fiyat belirlerse, bu mamûl malları hiç alamayan veya fiyat biraz daha az olsaydı dahi alamayacak olan insanlar her zaman olacaktır. Müteşebbis, satın almaya isteklilerden oluşan bir grubu, mamûl maddeyi satın almaktan dışlamakta hür müdür?

Araştırmamızın burasında müdahale edilmemiş bir piyasada belirlenmiş fiyatların en yüksek noktalarından herhangi bir sapmanın sebep olduğu sonuçlarla ilgilenmeye gerek yoktur. Eğer satıcı daha az verimli rakibinden daha az fiyat tespit etmekten kaçınırsa, onun arzının en azından bir kısmı satılmadan kalır. Eğer satıcı bir mamûl maddeyi müdahale edilmemiş bir piyasada belirlenmiş olandan daha düşük bir fiyatla satarsa, elde edilebilir arz, aradığı şeyi elde etmek için bu düşük fiyatı ödemeye hazır olan herkese yetecek kadar değildir. Burada bile fark etmemiz gereken şey şudur: Bir kimse sadece, girişimciye, “Piyasa durumu tarafından yönlendirilmeye izin vermemelisin”, demekle yetinemeyebilir. Ne kadar fiyat talep etmesi gerektiğini ve ne kadar fiyat ödemek zorunda olduğunu ona belirtmekte zorunludur. Eğer müteşebbislerin eylemlerini yönlendiren ve neyi, ne kadar üreteceğini belirleyen artık kâr peşinde koşmak değilse; eğer müteşebbisler artık elde edebilecekleri şeylerin en iyisini tüketicilere sunmak için kâr saikine müracaat etmeye mecbur değilse; onlara kesin emirler vermek zorunludur. Bir kimse, belirlenmiş emir ve yasaklar, hassaten hükûmetin iş âlemine müdahalesinin işareti şeklindeki kararnamele tarafından davranışlarının yönlendirilmesinden kaçınmayabilir. Vicdanının sesinin, yardımseverlik ile kardeş sevgisinin önceliğine müracaat ederek bu türden fuzulî müdahaleleri icra etmeye yönelik bir çaba, beyhudedir.

Piyasa

Hristiyanlarla ilgili bir sosyal reformun taraftarları, bilinçlilik ve ahlâk yasasına uymakla ehlileştirilmiş ve sınırlandırılmış hırs ve kâr peşinde koşmayla ilgili ideallerinin, geçmişten çok daha iyi iş gördüğü tavrını takınırlar. Günümüzün bütün belâları, kilisenin inançlarının eksikliklerinden kaynaklanır. Eğer insanlar onun emirlerine karşı gelmemiş ve âdil olmayan kâra tamah etmemiş olsalardı; insanoğlu, hâlâ, en azından seçkinlerin İncil'in ilkelerine göre yaşadıkları zamandaki, Ortaçağın saadetini yaşayacaktı. İhtiyaç duyulan şey, bu güzel eski günleri geri getirmek ve daha sonra, yeni dinden dönmelelerin, hayırhah/iyiliksever etkilerden insanları mahrum etmediğini görmektir.

Sözünü ettiğimiz reformcuların tarihin bütün dönemlerinin en büyüğü olarak yüceltikleri 13. yüzyılın sosyal ve iktisadî şartlarına ilişkin bir tahlile girişmeye gerek yoktur. Sadece, kilise doktorlarının sosyal öğretilerinde esaslı bir yer tutan ve reformcuların iktisadî davranışın mihenk taşı hâline getirmek istedikleri *âdil* fiyatlar ve ücret oranları tasavvuruyla ilgilimiz.

Bu teorisyenlerle birlikte, âdil fiyatlar ve ücret oranlarına ilişkin bu tasavvurun, her zaman, onların mümkün olan en iyi düzen dedikleri belirli bir sosyal düzene işaret ettikleri aşıkârdır. Onlar, ideal projelerinin kabul edilmesini ve onun sonsuza kadar muhafaza edilmesini teklif ederler. Bundan sonra yeni bir değişikliğe müsamaha gösterilmez. Sosyal işlerin en iyi durumuna ilişkin herhangi bir değişiklik, sadece bir bozulma/çürüme anlamına gelir. Bu filozofların dünya görüşü, insanın refahla ilgili maddî şartların iyileştirilmesi için sürekli değişiklik peşinde koştuğunu dikkate almaz. Tarihî değişim ve genel hayat standardındaki bir artış, onlara yabancı olan kavramlardır. Onlar, ütop-yalarının bozulmadan muhafazasıyla tutarlı davranış biçimini “âdil” ve kalan şeyleri adaletsiz olarak değerlendirir.

Mamafih, bugünkü insanların tasavvur ettikleri âdil fiyatlar ve ücret oranları düşüncesi, filozoflarınkinden farklıdır. Filozof olmayan birisi; bir fiyatı âdil olarak nitelendirdiğinde onun kastettiği şey, gelirlerini ve toplumdaki mevkiini artıran veyahut da en azından bunlara zarar vermeyen bir fiyatın muhafaza edilmesidir; refahını ve toplumdaki mevkiini tehlikeye atan herhangi bir fiyatı da adaletsiz olarak nitelendirir. Sattığı mal ve hizmetlerin fiyatlarının arttıkça artması ve satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatlarının düştüğçe düşmesi, “âdil”dir. Çiftçiye, yüksek de olsa, buğdayın fiyatı adaletsiz gözükmez. Ücret geliri elde eden için, yüksek de olsa, ücret oranları adaletsiz gözükmez. Ama çiftçi, buğday fiyatlarındaki her düşüşü, ilâhî ve insanî kanunların ihlâli olarak, şiddetle eleştirir ve ücret geliri elde edenler, ücretleri düştüğü zaman isyan eder. Yine de piyasa toplumu; piyasanın işleyişinden baş-

ka, değişen şartlara uyum sağlamının bir yoluna sahip değildir; fiyat değişiklikleri yoluyla insanları, daha az âcil bir şekilde istenen maddelerin üretimini sınırlandırmaya ve tüketicilerin taleplerinin çok daha âcil olduğu maddelerin üretimini arttırmaya zorlar. Fiyatları istikrara kavuşturmaya yönelik bütün çabaların saçmalığı şu hakikate istinat eder: Fiyat istikrarı, daha ileri düzeydeki herhangi bir iyileşmeyi engelleyecek, katılığa ve durgunluğa sebep olacaktır. Mal fiyatları ile ücret oranlarının esnekliği uyumun, iyileşmenin ve ilerlemenin aracıdır. Fiyat ve ücret oranlarındaki değişiklikleri adaletsizlik olarak mahkûm edenler ile âdil olarak nitelendirdikleri şeylerin muhafaza edilmesini isteyenler, aslında, iktisadî şartların daha tatminkâr olmasına yönelik çabalarla mücadele etmektedirler.

Nüfusun daha büyük bir kısmının tarım yapmayı bırakıp (malları) işleyen sınırlara doğru yönelmesinden dolayı, uzun bir süredir, tarımsal ürünlerin fiyatlarıyla ilgili bu türden bir belirlemeye yönelik bir eğilimin hâkim olması, adaletsizlik değildir. Ama bu eğilim için, nüfusun % 90'ı veya daha fazlası hâlâ tarımda istihdam edilecek ve (mal) işleme sınırlarının büyümesi engellenecekti. Çiftçiler de dahil, nüfusun bütün katmanları, iktisadî açıdan daha yoksul olacaktı. Eğer âdil fiyata ilişkin skolâstik öğretiyi uygulamaya konmuş olsaydı, 13. yüzyılın iktisadî şartları hâlâ hâkim olacaktı. Nüfus rakamları bugünkünden daha az ve hayat standartları daha düşük olacaktı.

Felsefî ve popüler, âdil fiyat öğretisinin bütün çeşitleri, müdahale edilmiş piyasada belirlenmiş fiyatlar ile ücret oranlarını mahkûm etmede birleşirler. Ama bu olumsuz tutum alış, başlı başına, âdil fiyatlar ile ücret oranlarının hangi seviyede elde edilmesi gerektiğine ilişkin soruna yönelik herhangi bir çözüm sunmaz. Eğer dürüstlük iktisadî eylemin mihenk taşı hâline getirilirse; birisi, açıkça, yapması gereken şeyleri, istemesi gereken fiyatları ve her somut durumda ödemesi gereken bedelleri herkese söylemeli ve yine birisi, –şiddetli zorlama ve tazyikten oluşan bir vasıtaya müracaat ederek- bu emirlere uymamayı göze alan bütün insanları zorlamalıdır. Birisi, her yönden, normlar ve davranışı düzenleyen, eğer ihtiyaç varsa bu normları değiştiren, onları doğru bir şekilde yorumlayan ve uygulamaya koyan üstün bir otorite oluşturmak zorundadır. Bu suretle kâr peşinde koşmanın yerine sosyal adaletin ve dürüstlüğün ikamesi, tam olarak, hükûmetin -insanoğlunun ahlâkî temizlenmesine gönül verenlerin fuzulî hâle getirmek istedikleri- iş âleminde müdahalesiyle ilgili politikaların hayata geçirilmesini gerektirir. Müdahale edilmemiş piyasa ekonomisinden bir sapma, otoriter bir rejim oluşturulmadan mümkün değildir. Onun sayesinde bu güçlerin kazanıldığı otoritenin, lâik bir hükûmet veyahut da teokratik papazlık olarak adlandırılması sonucu değiştirmez.

Piyasa

İnsanları bencillikten uzaklaştırmaya çağıran reformcular, kapitalistlere ve müteşebbislere ve bazen de, biraz ürkek bir şekilde de olsa, ücretli işçilere nutuk çekerler. Ne var ki, piyasa ekonomisi, tüketicinin hâkim olduğu bir sistemdir. Öğüt verenler, üreticilere değil de tüketicilere başvurmalıdır. Daha az verimli bir şekilde çalışan üreticiye zarar vermesinler diye tüketicilerin, daha ucuz ve daha iyi bir malı daha kötü ve daha pahalı mala tercih etmekten feragat etmeleri, daha yoksul durumda olan insanların daha fazla mal almasına fırsat sağlayabilmek için alışverişlerini sınırlandırmaları konusunda ikna edilmeleri gerekir. Eğer birisi tüketicilerin bu şekilde hareket etmesini istiyorsa, açıkça, onlara neyi, ne kadar, kimden ve kaçta alacağını söylemek zorundadır; ve birisi, zorlama ve tazyikle bu türden emirlerin hayata geçirilmesini sağlamak zorundadır. Ama bu durumda, bu kimse, tam da ahlâkî reformun gereksiz hâle getirmek istediği otoriter kontrol sistemini kabul etmiş olur.

Sosyal işbirliği çerçevesinde bireylerin keyif alabilecekleri hürriyet, özel kazanç ve kamusal refahın bağdaşmasına bağlıdır. Bireyin, kendi menfaatinin peşinde koşarken, aynı zamanda hemcinslerinin refahlarını arttırdığı –ve- yahut en azından onlara zarar vermediği- bir eksen; kendi bildiği yolda giden insanlar, ne toplumun korunmasına ne de diğer insanların endişelerine bir zarar verir. Hürriyet ve bireysel inisiyatif alanı öyle bir alandır ki, bu alanda insanlara kendi rızasıyla seçim yapma ve eylemde bulunma imkânı sağlanır. Bu hürriyet alanı, ki sosyalistler ve müdahaleciler onu küçümseyerek “iktisadî hürriyet” olarak adlandırdılar, tek başına, işbölümü gereğince bir sosyal işbirliği sistemi içinde genellikle hürriyetler olarak adlandırılan şartları mümkün kılan şeydir. Bu, siyasî sonuçlarıyla, temsilî hükümetle (Marksistlerin “üst yapı” diyecekleri şeyle) birlikte, piyasa ekonomisi ya da kapitalizmdir.

Bir taraftan, bireylerin kâr hırsları ile kamu yararı arasında bir çatışma olduğunu savunanlar, bireylerin tercih yapma ve eylemde bulunma haklarının baskı altına alınmasına başvurmaktan kaçınamazlar. Bu kimseler, üretim idaresiyle ilgili merkezî bir kurulun hâkimiyetini vatandaşların takdir hakkının yerine ikame etmek zorundadır. Onların iyi toplum projelerinde özel inisiyatifte yer yoktur: Otorite emirler verir ve herkes bu emirlere uymaya zorlanır.

5. *Laissez Faire*'in Anlamı

18. yüzyılın Fransa'sında *laissez faire*, *laissez passer* deyimini, hürriyet hedefinin şampiyonlarının bir kısmının programlarını özetledikleri formüldü. Onların amaçları, müdahale edilmemiş bir piyasa ekonomisi tesis etmektir. Onlar, bu gayeye ulaşmak için kendilerini, çok daha fazla gayretli ve çok daha verimli

insanların çok daha az çalışkan ve çok daha az verimli rakiplerine üstün gelmesini engelleyen ve mallar ile insanların hareketliliğini sınırlandıran bütün kanunların kaldırılmasına adadılar. Bu meşhur özdeyişin ifade etmesi beklenen şey buydu.

Her şeye gücü yeten hükûmeti arzulayan ihtiras dolu çağımızda laissez faire formülü, itibardan düşmüştür. Kamuoyu şimdi onu hem ahlâkî yoksunluğun hem de son derece câhil olmanın bir göstergesi olarak değerlendirmektedir.

Müdahalecinin şeyleri/nesneleri gördüğü gibi; alternatif, “otomatik güçler” veya “bilinçli plânlama”dır.² Aşıkâr olan şu ki, laissez faire taraftarına göre, otomatik süreçlere dayanmak düpedüz saçmalaktır. Makûl olan bir kimse, hiçbir şey yapmamayı ve şeylerin/nesnelerin, amaçlı eylem tarafından müdahale edilmediğinde yaptıkları gibi, öylece gitmesine izin vermeyi ciddi bir şekilde teklif etmez. Bir plân, bilinçli bir eylemin göstergesi olması hasebiyle, herhangi bir plânlamanın yokluğuna göre çok daha üstündür. Laissez faire’in şu anlama geldiği söylenir: Belâların sürmesine izin veriniz, makûl eylem sayesinde insanoğlunun pek çoğunu iyileştirmek için uğraşmayınız!

Bu tamamıyla yanıltıcı bir eylemdir. Plânlama için geliştirilen bu iddia; bütününüyle, bir mecazın müsamaha edilemez bir şekilde değerlendirmesinden hareketle elde edilir; piyasa sürecinin betimlenmesinde mecazî anlamda kullanımı yaygın olan “otomatik” teriminde ima edilen çağrışımlardan başka bir dayanağa da sahip değildir.³ Otomatik, der *Concise Oxford Dictionary*⁴, “bilinçsiz, akılsız, sadece mekanik” anlamına gelir. Otomatik, der *Webster’s Collegiate Dictionary*⁵, “iradenin kontrolüne tâbi olmayan, ...aktif düşünce, bilinçli niyet veya yönlendirme olmaksızın gerçekleştirilen” anlamına gelir. Plânlamanın şampiyonlarının bu kartı oynamaları ne zafer ama!

Gerçek şudur: Alternatif, ölü bir mekanizma veya aşırı bir otomatiklik (otomatizm) ile bilinçli bir plânlama arasında değildir. Alternatif, plânın olmamasıdır. Mesele şudur: Kimin plânlaması? Toplumun her üyesi kendisi için plân yapmalı mıdır? Veyahut da iyi niyetli bir hükûmet tek başına toplumun tamamı için bir plân mı yapmalıdır? Mesele, *bilinçli eyleme karşılık otomatiklik değil; hükûmetin eşsiz eylemine karşı her bir bireyin otonom (özzerk) eylemidir. Mesele, mutlak hükûmet gücüne karşı hürriyettir.*

² Karşılaştırma için bkz. A. H. Hansen, “Social Planning for Tomorrow,” *The United States After the War* (Cornell University Lectures, Ithaca, 1945), s. 32-33.

³ A.g.e., sayfa 315-316’ya bakınız.

⁴ (Üçüncü Baskı, Oxford, 1934), s. 74.

⁵ (Beşinci Baskı, Springfield, 1946), s. 73.

Piyasa

Laissez faire şu anlama gelmemektedir: Ruhsuz mekanik güçlerin iş görmesine izin ver! Aksine şu anlama gelmektedir: Her bireye sosyal işbölümü içinde işbirliği yapmak için istediği gibi tercih yapmasına izin ver! Tüketicilerin, müteşebbislerin ne üretmesi gerektiğini belirlemelerine izin ver! Plânlama ise şu anlama gelir: Hükûmete zorlama ve tazyik araçları sayesinde kurallarını tek başına seçme ve hayata geçirme izni ver!

Laissez faire şartlarında, der plânlamacı, üretilen mallar, insanların “hakikaten” istedikleri mallar değildir, satışından en yüksek getiri beklenen mallardır. Plânlamanın amacı üretimi “gerçek” ihtiyaçların tatmin edilmesine doğru yönlendirmektir. Ama “gerçek” ihtiyaçların ne olduğuna kim karar verecektir?

Bunun içindir ki; örneğin Profesör Harold Laski, ki kendisi İngiltere İşçi Partisi'nin eski başkanıdır, plânlanmış yatırım idaresinin hedefi olarak, şunu belirleyecekti: “Yatırımcıların tasarrufları sinemalardan ziyade meskenler için kullanılacaktır.”⁶ Profesör'ün daha iyi meskenlerin sinemaya gitmekten daha önemli olduğu şeklindeki görüşüne bir kimsenin katılıp katılmadığı, konumuzun dışındadır. Gerçek olan şu ki, tüketiciler, sinemaya giriş için harcadıkları paralarla, başka bir tercihte bulunmuşlardır. Eğer Büyük Britanya halkı, ki bu halk, oylarıyla İşçi Partisi'ni iktidara taşıdı, sinemaya gitmeyi himaye etmeyi durdursa ve daha konforlu evler ve apartmanlar için daha fazla harcama yapsaydı, kâr peşinde koşan iş âlemi meskenler yapmaya daha fazla, pahalı sinema filmleri için daha az yatırım yapmaya zorlanmış olurdu. Laski, piyasanın demokratik niteliğini kaldırmak ve üretim çarınının mutlak hâkimiyetini tesis etmek istedi. Belki o, daha üstün bir bakış açısından, haklı olduğuna ve bir üstün insan (*superman*) olarak kendi değerlendirmelerini daha aşağı düzeydeki insan kitlelerine empoze etmek için çağrıldığına inandı. Ama, bu kadar açık bir şekilde konuştuğuna göre, Laski açık sözlü birisi olmalı!

Hükümet eyleminin aşırı üstünlüğüne ilişkin bütün bu ihtiraslı övmeler, tek başına müdahalecinin *kendisini ilâhlaştırmasını* maskeleyesinden başka bir şey değildi. Büyük Tanrı Devlet, sadece büyük bir Tanrıydı; zira bu devletten, sırf, müdahaleciliğin tek bir taraftarının elde edilmesini görmek istediği şeyleri yapması beklenirdi. Sadece bu plân, bir tek plânlamacının tamamıyla onayladığı gerçek bir plândır. Diğer bütün plânlar sadece sahte plânlardır. “Plân” derken, plânlamanın faydaları üzerine yazılmış bir kitabın yazarının tasavvur ettiği şey, tabii ki, sadece kendi plânıdır. O, hükümetin uygulamaya aktardığı plânın kendi plânından farklı olabileceği ihtimalini dikkate almaz. Çeşitli

⁶ Karşılaştırma için bkz. Laski'nin radyo konuşması, “Revolution by Consent,” *Talks*, X, Sayı: 10 (Ekim 1945), s. 7. (yeni baskısı yapılmıştır.)

plânlamacılar, sadece, onların laissez faire’i, yani bireylerin seçim yapma ve eylemde bulunmaya yönelik takdir haklarını reddetmek konusunda hemfikirlerdir; ama kabul edilmesi gereken biricik (*unique*) plân konusunda hemfikir değildir. Müdahaleci politikaların aşikâr ve tartışılmaz kusurlarının göz önüne serildiği her durumda; müdahaleciliğin taraftarları, aynı şekilde tepki gösterir. “Bu hatalar”, der müdahaleciler, “sahte müdahaleciliğin sonuçlarıydı; bizim desteklediğimiz şey, iyi müdahaleciliktir, kötü müdahalecilik değil.” Ve tabii ki, iyi müdahalecilik profesörün alâmeti farikasıdır (onu başkalarından ayırt eden özelliğidir).

Laissez faire şu anlama gelir: Sıradan insanın seçim yapmasına ve eylemde bulunmasına izin veriniz! Onu bir diktatöre teslim olmaya zorlamayınız!

6. Tüketime Doğrudan Hükûmet Müdahalesi

Müdahaleciliğin iktisadî meselelerini incelerken, amacı tüketim mallarına ilişkin tüketicilerin tercihlerini bir anda etkilemek olan hükûmet eylemleriyle ilgilenmek zorunda değiliz. Hükûmetin iş âlemine müdahalesine yönelik her eylem, dolaylı olarak, tüketim kalıplarını değiştirmek zorundadır. Hükûmetin müdahalesi; piyasa verilerini değiştirdiği için, tüketicilerin değerlendirmelerini ve davranışlarını da değiştirmek zorundadır. Ama eğer hükûmetin amacı, sadece, hükûmet kararnamesinin olmadığı durumda tüketecek olduklarından başka malları tüketmeleri için doğrudan doğruya tüketicileri zorlamaksa, iktisatçıların tetkik edeceği bir mesele yoktur. Şüphe yok ki, güçlü ve acımasız polis idaresi, bu türden kararnamele uygulmaya sokmaya yönelik güce sahiptir.

Tüketicilerin tercihleriyle ilgilenirken, hangi dürtülerin bir kimseyi *b*’yi değil de *a*’yı almaya zorladığını sorgulamıyoruz. Sadece, tüketicilerin somut davranışlarının beraberinde getirdiği ne tür etkilerin piyasa fiyatlarının belirlenmesinde ve bu suretle üretim üzerinde etkili olduğunu araştırıyoruz. Bu etkiler, bireyleri *b*’yi değil de *a*’yı almaya sevk eden telâkkilere değil, satın alma ve satın almadan vazgeçmeye ilişkin gerçek davranışlara bağlıdır. Gaz maskelerinin fiyatlarının belirlenmesinde, insanların onları kendi rızasıyla mı yoksa hükûmetin herkesi bir gaz maskesi sahibi olmaya zorlamasıyla mı aldığıının bir önemi yoktur. Hesaba katılan tek şey talebin büyüklüğüdür.

Hürriyeti azaltırken bile hürriyetin dış görünüşünü devam ettirmeye gayret eden hükûmetler, iş âlemine müdahale bahanesiyle tüketim yoluyla doğrudan müdahaleyi gizlerler. Amerika’daki içki yasağının amacı, ülkede oturan insanların alkollü içecekleri tüketmekten alıkoymaktı. Ama kanun, riyakârlıkla, içki

Piyasa

içmeyi illegal hâle getirmedi, cezalandırmadı. Sadece, içki içme eyleminden önce gelen tedarik işlemlerini, yani sarhoş edici içkilerin üretimini, satışını ve taşınmasını yasakladı. Bu fikre göre; insanların içki belâsına bulaşmasının tek sebebi, ahlâksız iş adamlarının onları razı etmesidir. Mamafih, aşıkâr olan şu ki, yasaklamanın amacı bireylerin paralarını harcama ve kendi tarzlarına göre hayatlarının keyfini çıkarma hürriyetlerini ihlâl etmektir. İş âlemine empoze edilen sınırlandırmalar, sadece nihâî hedefe yardımcıydı.

Tüketimle ilgili doğrudan hükümet müdahalesiyle ilgili meseleler, mübadeleyle ilgili meseleler değildir. Bu meseleler, mübadeleyle ilgili alanın ötesine geçmekte ve insan hayatının ve sosyal teşkilâtlanmanın temel meselelerini ilgilendirmektedir. Eğer hükümetin otoritesini Tanrıdan aldığı ve câhil ve aptal insanları korunmak için eylemde bulunmanın Tanrı tarafından hükümete emanet edildiği doğruysa; o hâlde, hükümetin görevi, hakikaten, kulların (uyruklarının) her türlü davranışını idare etmektir. Tanrı tarafından gönderilmiş idareci, vesayet altındakiler için neyin iyi olduğunu onlardan daha iyi bilir. Hükümetin görevi, kendi hâllerine bırakıldıklarında kendilerine verecekleri zarardan onları korumaktır.

Sözde “gerçekçi” insanlar, işaret edilen ilkelerin hâdsiz hesapsız önemini fark edemezler. Felsefi ve akademik bir bakış açısından dedikleri meselelerle ilgilenmek istemediklerini iddia ederler. Onların yaklaşımları, dediklerine göre, münhasıran pratik düşünceler tarafından yönlendirilmektedir. Onlar der ki, bazı insanların narkotik ilâçlar tüketerek kendilerine ve masum ailelerine zarar verdikleri bir hakikattir. İlâç trafiğiyle ilgili hükümet düzenlemesine karşı çıkmak için sadece kuramcılar/öğreticiler bu kadar dogmatik olabilir. Bu ilâçların faydalı etkileri tartışılmaz.

Mamafih, olgu bu kadar basit değildir. Afyon ve morfin hakikaten tehlikelidir, bağımlılık yaratan ilâçlardır. Ama hükümetin görevinin, ahmaklıklara karşı bireyleri korumak olduğu ilkesi bir kez kabul edildiğinde, daha ileri düzeydeki ihlâllere karşı ciddi bir itiraz yapılamaz. İyi bir örnek alkol ve nikotin lehinde ortaya konabilir. Ve hükümetin şefkatli himayesi, niçin sadece bireyin bedenini sınırlandırır? Bir insanın beyni ve ruhuna verdiği zarar bedenî olarak zararlı olanlardan daha tehlikeli değil midir? Onu kötü kitapları okumaktan ve kötü filmleri seyretmekten, kötü resimlere ve heykellere bakmaktan ve kötü müzikleri dinlemekten niçin men etmez? Kötü ideolojiler tarafından yapılan şeytanlık, emin olun ki, hem birey hem de bütün toplum için uyuşturucu ilâçlardan çok daha zararlıdır.

Bu korkular, sadece inzivaya çekilmiş kuramcılar/öğreticileri korkutan

hayali hortlaklardır. Himayeci hükûmetin, ister eski ister modern olsun, uyruklarının zihinlerini, inançlarını ve fikirlerini idare etmekten bile çekinmediği bir gerçektir. Eğer birisi, tüketimini belirlemek için bir insanın hürriyetini ortadan kaldırırsa, bütün hürriyetleri ortadan kaldırmış olur. Hükûmetin tüketim yoluyla müdahalesinin safderun taraftarları, tepeden bakarak meselelerin felsefi boyutu olarak nitelendirdikleri şeyi gözardı ettiklerinde, kendilerini kandırmaktadırlar. Farkında olmadan sansür, resmî tahkikat, dinî hoşgörüsüzlük ve muhaliflerin tutuklanması olgusunu desteklerler.

Müdahaleciliğe ait piyasa ekonomisinin teorisiyle ilgilenirken, vatandaşların tüketimleri yoluyla doğrudan hükûmet müdahalesinin bu türden siyasi neticelerini tartışmıyoruz. Münhasıran, eğer piyasanın emirlerine uymaları durumunda yapacak olduklarından farklı bir şekilde üretim faktörlerini kullanmaları için müteşebbisler ile kapitalistleri zorlamayı amaçlayan müdahale eylemleriyle ilgileniyoruz. Bunu yaparken, bu türden bir müdahalenin, daha önceden kabul edilen bir bakış açısından hareketle, iyi mi kötü mü olduğu sorusunu sormuyoruz. Münhasıran, bu müdahalenin, elde etmek için buna kendilerini adayanlar ve müracaat edenlerin hedeflerini elde edip edemeyeceğini soruyoruz.

Rüşvet(çılık)

Eğer rüşvet(çılık) olgusuna işaret edilmeseydi, müdahalecilikle ilgili bir tahlil eksik olurdu.

İlgili vatandaşların bakış açısından bakıldığında; ne müsadereler ne de hediyeleşme şeklinde değerlendirilemeyecek piyasa sürecine hükûmet müdahalesine ilişkin neredeyse hiçbir eylem yoktur. Kural olarak, bir birey veya bireylerden oluşan bir grup, diğer bireylerin veya bireylerden oluşan grupların aleyhine zenginleştirilir. Ama pek çok durumda bazı insanlara verilen zarar, diğer insanlar için herhangi bir avantaja tekabül etmez.

Müdahaleciliğin yasama ve yürütmenin eline verdiği olağanüstü gücün kullanılmasına ilişkin, onun âdil ve güzel bir yöntem olarak değerlendirilmesine imkân sağlayacak bir şey yoktur. Müdahalecilik taraftarları; özel mülkiyet ile müktesep hakların –onların iddiasına göre, “sosyal olarak” zararlı- etkilerinin yerine yasamanın ve onun dikkatli ve yorulmak bilmez hizmetkârlarının, yani bürokratlarının, tamamıyla akıllı ve keyfi olmayan sınırsız takdir hakkını ikame eder gibi gözükmedirler. Onların gözünde sıradan insan, yardıma muhtaç bir çocuktur, bir serseri grubunun kurnaz hilelerine karşı onu korumak için himayeci bir korumaya fena hâlde ihtiyacı vardır. “Daha âli ve daha

Piyasa

asil” bir adalet fikri hatırına hukuk ve hukukîlikle ilgili bütün geleneksel tasavvurları reddederler. Kendi kendilerine yaptıkları ne olursa olsun, yaptıkları şey doğrudur; zira, yapılan şey, daha âli bir adalet fikri yönünden bakıldığında, başkalarına ait olması gereken şeyi bencil bir şekilde kendisi için alıkoymak isteyen kimseleri incitir.

Bu türden akıl yürütmelerde kullanılan bencillik ve cömertlik kavramları, kendi kendisiyle çelişen yararsız kavramlardır. İşaret edilmiş olduğu gibi; her eylem, bu eylemin olmadığı bir durumda hâkim olacak olana göre eylemde bulunana daha uygun olan bir durumu elde etmeyi amaçlar. Bu anlamda her eylem, bencil olarak nitelendirilmelidir. Aç çocuklara sadaka veren insan, bunu yapmaktadır; zira, hem bu hediyeden beklediği tatmin bu parayı harcayarak alabileceği başka herhangi bir tatmine göre çok daha fazladır hem de bunun ötesinde bir ödüllendirilme beklentisine sahiptir. Bu anlamda siyasetçi; ister bir makam elde etmek için popüler bir programı desteklesin isterse kendi –popüler olmayan- inançlarına sınımsız bağlı kalsın ve bu suretle, onlara ihanet ederek elde edebileceği faydalardan kendisini mahrum etsin, her zaman bencildir.

Kapitalizm karşıtlığının terminolojisinde bencil ve cömert kelimeleri; servet ve gelir eşitliğini sosyal şartların tek tabii ve âdil durumu olarak addeden bir öğretiden hareketle, insanları sınıflandırmak için kullanılmakta; ortalama birisinden daha fazla kazancı olanı sömürücü şeklinde damgalamakta; ve genel refah için zararlı olduğu gerekçesiyle teşebbüsle ilgili etkinlikleri mahkûm etmektedir. Kazancını piyasa koşullarında mücadele vererek elde etmek, bir kimsenin eylemlerinin tüketiciler tarafından onaylanmasına veya reddedilmesine bağımlı olması, üreticilerin himayesini elde etmeye çalışmak ve tüketicileri daha fazla tatmin etme konusunda rakiplerine göre daha başarılı olan birisinin kâr etmesi; memuriyet ideolojisine ilişkin bir bakış açısından bakıldığında, bencilce ve utanç vericidir. (Onlara göre) sadece hükümetten maaş alanlar cömert ve asil olarak nitelendirilebilir.

Maalesef, devlet memurları ve onların maiyetindekiler melek değildir. Kararlarının iş adamları için hem hatırı sayılır ölçüde kayıp hem de –bazen- hatırı sayılır ölçüde kazanç anlamına geldiğini çok kısa sürede öğrenirler. Hakikaten, rüşvet almayan bürokratlar da vardır; ama kararlarının kayırdığı kimselerle birlikte paylaşımaya gitmenin “güvenli” bir yolunu bulmak için can atan bürokratlar da vardır.

Müdahaleci önlemlerin idaresinin pek çok alanında kayırmacılık, sadece kaçınılmaz bir olgudur. Meselâ ihracat ve ithalat lisanslarını ele alalım. Böyle

bir lisans, lisans sahibi için belirli bir peşin değere sahiptir. Hükûmet kimlere lisans vermeli, kimlere vermemelidir? Önyargı ve kayırmacılıktan sıyrılarak bir karar almak için varolan nötr veya objektif (nesnel) bir kıstas yoktur. Paranın bu işte elden ele dolaşıp dolaşmaması önemli değildir. Lisans, kararın kendilerine bağlı olduğu insanlara başka türlü değerli hizmetler sunmuş kimselere verildiğinde de, bu türden hizmetleri sunması (meselâ, oylarını vermesi) beklenen kimselere verildiğinde de, aynı ölçüde skandala sebep olacaktır.

Rüşvet(çilik) müdahaleciliğin mutata bir sonucudur. Bununla ilgili girift meselelerle ilgilenmek, tarihçilere ve hukukçulara bırakılabilir.

Çeviren: Yusuf Şahin

İktisadî hayatın doğal bir akışı vardır. Bu akışın rengini genellikle insanların ve olayların doğası belirler. Öyle ki, hiç iktisat eğitimi almamış kimseler bile en karmaşık iktisadî faaliyetleri büyük bir rahatlık içinde yürütür. İyi ki bu böyledir, yoksa insanlar, eğitimine tahsiline dayanarak toplum üzerinde söz hakkı iddia eden kimselerin kölesi olurdu.

David Gordon, *İktisadî Mantığa Giriş*'de mantık ilkelerinden hareketle, neden insanların belirli şekillerde davrandığını, iktisadî kurum ve ilişkilerin nasıl doğduğunu, insanların davranışlarını başkalarınınkiyle nasıl ahenkli hâle getirdiğini, işbölümünün neden ortaya çıktığını ve insanlığa faydalı olduğunu açıklıyor.

İktisatla ilgilenen ve mantığını kullanmak isteyen herkese...

LiBeRTE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...

Piyasa